

„Mert a prédikátor Isten trombitája...”

Pázmány prédikációi és a katolikus irodalom

Az új, kétszintű érettségi követelményrendszere sem változtatott azon a korábbi gyakorlaton, mely a 19–20. századi irodalom előtérbe helyezésével a korábbi korok magyar irodalmát némileg háttérbe szorítja, ezért Pázmány életművének megismerésére is viszonylag kevés idő és figyelem jut a középiskolai irodalomtanításban.

A történelem-, a nyelv- és a gimnáziumi retorikatanítást is figyelembe véve azonban számtalan lehetőség nyílik Pázmány műveinek elemzésére. Az alábbi tanulmány ahhoz kíván segítséget nyújtani, hogy az egykori esztergomi érsek prédikációinak tanítása hogyan helyezhető el a regionális kultúra tárgykörén belül a katolikus irodalom hagyományának értelmezése segítségével. Azaz meg és kifordítva a reformáció korának vallási alapelvét: Cuius religio, eius regio.

A katolikus irodalom megközelítése során a legnagyobb nehézséget a fogalom meghatározhatatlansága jelenti, mivel – a teljes irodalomtörténet horizontjában – vagy felekezeti irodalmat értünk rajta, s akkor az irodalmiság szempontjait szorítjuk háttérbe, vagy a szó eredeti jelentéséből kiindulva egyetemes irodalomként határozzuk meg, s akkor a katolikus jelző kitételének jogossága válik kérdésessé. Holott a katolikummal legalábbis mint a műalkotás születését és a befogadást meghatározó eszmei-világképi tényezővel számolni kell. (*Pomogáts*, 1995, 769.)

A katolikus irodalom fogalma mindazonáltal nem ismeretlen irodalomtörténet-írásunkban, noha az egyes irodalomtörténeti korszakokat vizsgáló kutatók különbözőképpen értelmezik. A középkori irodalom vizsgálatakor a hagyományos kategóriák mellett még nem találkozunk a katolikus irodalommal mint az irodalmi művek befogadói szempontból is megkülönböztetett csoportjával. Ez a fogalom csak a

16. századi irodalom vizsgálatakor lép be külön kategóriaként. Ekkor a katolikus irodalom az úgynevezett hitvitázó irodalom belül a reformált vallások prédikátoraival szemben fellépő humanista műveltségű katolikus klérus képviselői által, a hit védelmében írt műveket jelenti. (*Ács*, 1995, 360–374.) Ebből az is következik, hogy a katolikus jelző eredeti jelentésével ellentétben az egyik vitázó fél felekezeti hovatartozását jelöli. A korszak hitvitázó irodalmában azonban majd csak a 17. században következik be jelentős változás, ekkor tudott ugyanis a katolikus egyház igazán erőteljes választ adni a protestantizmus kihívásaira, köszönhetően a magyarországi jezsuitáknak, s mindenekelőtt a jezsuitából esztergomi érsekké lett Pázmány Péternek. (*Bitskey*, 1999a, 25.)

A későbbi korszakokban azonban az irodalmiság kritériumai megváltoznak, s az írott művek egyre szűkebb csoportja kerülhet be a szépirodalmi szöveg kategóriájába, így azok a katolikus szerzők, legtöbb esetben papok, által írt vallásos tárgyú írásművek (például prédikációk), melyek a 16–17. században a katolikus irodalmat alkották, már jórészt nem számítanak a szűkebb értelemben vett szépirodalmi alkotások közé. Ebből a szempontból válik érthetővé *Illyés Gyula* megállapítása is, mely szerint irodalmunk Pázmány óta nem ismeri a felekezeti kérdést. (*Illyés*, 1933, 424.) Illyésnek az itt említett 1933-as kritikája rávilágít arra a kérdésre is, hogy a 20. század elején induló, önmagát katolikusnak valló irodalom mi-

lyen hagyományokra tekinthet vissza, miből táplálkozhat. A katolikus szellemi megújulás lehetőségeit vizsgáló *Prohászka Ottokár* is a magyarországi keresztény hagyomány hiányosságait látja a legnagyobb gondnak (*Prohászka*, 1928–1929, 64–74.), s ez később *Sík Sándor* számára is problémát jelentett. (*Rónay*, 2004, 273.) Sík, aki egyetemi tanárként monográfiát is írt Pázmányról, az előzmények közül *Mindszenty Gedeont* emelte ki, akit az irodalomtörténet legfeljebb mint *Petőfi*-epigont tart számon. Akadémiai székfoglalójában, melyben a magyar költők isten-élményét vizsgálta, a felvilágosodás következtében kialakuló vallási közönyt éppen a 18–19. századi papköltőkkel szemlélteti. (*Sík*, 1989, 309.)

Az irodalmi modernség kibontakozásával csaknem egy időben a különböző nemzeti irodalmak történetében újra visszatér a katolikus irodalom fogalma mint a modernség egy sajátos irányának megjelölése, mely nemcsak az irodalomkritika vagy az irodalomtörténet-írás fogalma lesz, hanem az egyes szerzők önmeghatározásánál is egyre fontosabb tényezővé válik. Mi az, ami a világ különböző régióiban végbemelő irodalmi változásokat egységesen jellemzi? Az egyik meghatározó tényező, mely elválaszthatatlan a modern katolikus irodalom megszületésétől, a katolikus vallásosság reneszánsza, mely az egyházat ért 18–19. századi támadások után a vallásos élet újabb kibontakozását jelentette. Másrészt közös jellemzője a különböző országokban kialakult katolikus irodalmaknak, hogy szellemi háttérét a pozitívizmusra adott erőteljes válasz adja, mely vagy a neotomizmus vagy az életfilozófiák megerősödését vonja maga után a katolikus gondolkodásban. A katolikus írók, költők modernnek voltak abban az értelemben, hogy műveikben nem egy naív vallásos igény kielégítésére törekedtek, hanem a modernség irodalmi normáinak megfelelően új látásmódot honosítottak meg (mint például *Mauriac* a bűn és a bűnös ábrázolásával) az úgynevezett katolikus irodalomban. (*Rónay*, 1970, 163–164.)

Ha a jelen irodalmi horizontját vizsgáljuk, azt látjuk, hogy azokat a kérdéseket,

amelyek a katolikus irodalom központi kérdései (is), a kortárs irodalom újra és újra tematizálja, sőt arra is találunk példát, hogy a „katolikusnak lenni” kérdése válik a művészi önértelmezés egyik dimenziójává. *Esterházy Péter* a „Javított kiadás”-ban a következőket írja: „Néhány napot mászkáltam. Virágvasárnap Rómában, pápai mise. (...) Szeretek Rómában lenni, úgy érzem, hogy katolikusnak lenni jelent valamit. Ott állva az j. e., nem szívesen volnék itt most protestáns. Illetve: hogy milyen nagy bátorság kellett és kell ezzel bármikor szembeállni. Mert nem egy elmeszesedett, bürokratikus hivatal látszott, hanem sokkal inkább ennek a »verziónak«, ennek a katolikus ajánlatnak a komolysága.” (*Esterházy*, 2002, 174.) Mindemellett Esterházy szövege rávilágít arra is, hogy a posztmodern irodalom ironikus írás- és olvasásmódja s általában a posztmodern korszak metafizikaellenes tendenciái mennyiben nehezítik meg a katolikus irodalom központi problémáinak újraírását.

Jelenleg tehát úgy tűnik, hogy Pázmány életműve a 20. századi próza modern és posztmodern történetében is újramondható hagyomány forrását jelentheti. *Kosztolányi Dezső* a magyar próza atyjának nevezte őt, s noha írásának zárlatában megállapítja, hogy Pázmány prózájának nincs folytatója a magyar irodalom történetében (*Kosztolányi*, 1920, 916.), a 17. századi főpap „mondatai” kiemelt helyet foglalnak el Esterházy Péter saját kánonjában is. (*Esterházy*, 1996, 11.)

*

Ha a retorika történetét a nyilvános beszéddel szembeni társadalmi igény szempontjából közelítjük meg, akkor azt mondhatjuk, hogy a középkor korlátozott érdeklődése után a humanizmus érdeklődik újra fokozottan az ékesszólás korábban elhanyagolt kritériumai (például az antik retorikai örökség) iránt (*Bitskey*, 1999b, 172.), s ezzel megnyitja a 16–17. század hitvitáinak retorikai horizontját. A közös retorikai alap ellenére, mely a korszakban az európai és a magyar prédikációs gyakorlatban is megfigyelhető, a 16. század második fe-

lében a protestáns és a katolikus prédikáció két külön utat járt be. Ez a különbség megfigyelhető a szónoki beszéddel szembeni klasszikus követelmények („docere”, azaz tanítani, „delectare”, azaz gyönyörködtetni és „movere”, azaz a lelkeket megindítani) egymáshoz való viszonyának értelmezésében. Mert amíg a protestáns szónoklattal a tanításra helyezi a fő hangsúlyt, addig a katolikus prédikáció a három követelmény együttes megvalósítására törekszik, s elsődleges céljának a lelki haszon elérését tartja. (*Kecskeméti*, 1998, 67–70.)

Prédikációinak gyűjteményét Pázmány a halála előtt nem sokkal, 1636-ban adta ki nyomtatásban. A beszédek elé írt ajánlásaiban foglalja össze retorikai elveinek lényegét. A szónoklatnak a tanításra (docere) vonatkozó követelményét a következőképpen határozza meg: „Mert noha elmélesítő iskolai vélekedéseket és vetélkedéseket, melyek a

lelki épületre nem szükségesek, írásomban nem elegyítettem; de nagy részre, amit az iskolai teológiában erkölcsünk igénytetésére, akaratunk gerjesztésére, a jóságok és vétkek ismerésére alkalmasnak ítéltam, iskolai tanításból prédikálószékhelyre hoztam.” (*Pázmány*, 2000, 14.) A tantételek kifejtésénél Pázmány számára is fontosabb tehát a hallgatóság erkölcsi nevelése, akarátának a jóra való hajlítása, azaz, hogy a hívek „az igaz penitenciára és a mennyei jók kívánására gerjedjenek”. (*Pázmány*, 2000, 31–32.) Elsődleges szempont számára is a lelki haszon (utilitas) elérése, s ez a beszéd általi gyönyörködtetésnél is fontosabb: „Én amit írtam, animis scripsi non auribus, lelki haszonért, nem fülgyönyörködtetésért írtam.” (*Pázmány*, 2000, 16.)

Pázmány prédikátorok számára összefoglalt intései egyrészt a Tridenti zsinat utáni katolikus retorika elveit s a jezsuita rend hitszónoklatokra vonatkozó előírásait tartalmazzák, másrészt viszont három évtized predikációs gyakorlatának tapasztalatait közvetítik a fiatal papok számára. Az aján-

lásokban megfogalmazott retorikai elvei, a szónoklatra vonatkozó követelményei (rövidség, világosság, hihetőség) tehát a 16. század utolsó harmadának hitszónoki elveit tükrözik, de prédikációinak stílusa már a barokk prózavilágát előlegezi. (*Bitskey*, 1979, 52., illetve *Bitskey*, 1999b, 183.) Fontos megjegyezni továbbá, hogy Pázmány prédikációiban elsősorban erkölcsi kérdésekkel foglalkozik, kerüli a hitvitát, a katolikus hit közvetlen védelmét. Ez a törekvése két dologgal magyarázható: egyrészt azaz, hogy a jezsuita generális, *Aquaviva* útmutatásai ezt követelik meg a hitszónoktól, másrészt a korszakban a hazai protestáns prédikációs gyakorlat is az erkölcsi kérdések kifejtését állítja középpontba.

Ma is aktuális és pedagógiai szempontból sem érdektelen kérdést tárgyal a vízkereszt utáni első vasárnapra írt prédikáció, melyben a szülők iránti fiúi tiszteletről tanít

A világi tanítók tanítványaitól tanításuk hallgatását követelik meg. Jézus viszont hosszú évekig hallgatott, s azt cselekedte, amit később tanítani kezdett.

Pázmány. A beszéd mondanivalója világos: „méltó, sőt szükséges, hogy minden fiú az atyjához és anyjához engedelmességgel, böcsülettel, tisztességgel lé-

gyen (...)” (*Pázmány*, 2000, 57.), így a prédikáció célja mindenekelőtt az, hogy a gyermekeket a szülők iránti tiszteletre serkentse, s az engedetlenségtől elrettentse.

A Pázmány-prédikációk szerkesztésmódjának legfőbb jellemzője „a világos, egyértelmű mondanivalónak zárt, szigorú logikai formába öntése”. (*Bitskey*, 1979, 135.) A beszédek megalkotásakor Pázmány *Ludovicus Granatensis* retorikájának eljárásmodját követte, s *Bitskey István* megfigyelése szerint ettől a szerkesztési elvtől csak igen ritkán tért el.

A prédikáció első szerkezeti egysége az exordium (bevezetés). Beszédét Pázmány egy saját olvasmányélményeire alapozott figyelemfelkeltő szembeállításal kezdi, mely szerint a világi tanítók tanítványaitól tanításuk hallgatását követelik meg, Jézus viszont hosszú évekig hallgatott, s azt cselekedte, amit később tanítani kezdett. Ez az indítás egyben át is vezet az aznapi,

Jézus gyermekkoráról szóló evangéliumi részlet értelmezésére (narratio), melynek tanulsága, hogy Jézus szüleivel szembeni engedelmissége példát mutat a keresztyén ifjak számára is. Pázmány a narratio végén fogalmazza meg az aznapi beszéd témáját, s szólítja meg a hallgatóságot.

A propositio (a beszéd főtétele) kijelöli azt a három résztémát, melyet a prédikátor beszédében tárgyalni fog, ez a szerkezeti egység tehát egyben előre is vetíti a beszéd főrészének szerkezeti tagolását, s a téma pontos kijelölésével felkelti a hallgatóság érdeklődését is. Emellett a szöveg szerkezetének áttekinthetőségét segíti az is, hogy az egyes részek kezdetét Pázmány az 1636-os kiadás jegyzeteiben meg is jelöli. A propositióban megjelölt felosztásoknak a következő címeket adta: „I. Rész. Parancsolatok és ígérek az atyák tiszteletirül.”; „II. Rész. Büntetése a gonosz fiaknak.”; illetve „III. Rész. Szüleken kívül kit kell atyánknak tartanunk.”

Pázmány jellemző eljárás módja, hogy a téma kifejtése (confirmatio, a tételek megerősítése, bizonyítása) során tekintélyes szövegekből vett idézetekkel, példákkal (exemplum) támasztja alá saját mondani valóját. Három nagy csoportja van ezeknek a szövegeknek. Legjelentősebb forrása Pázmánynak a Szentírás, az elemzett prédikációban a szentírási, s azon belül az ószövetségi hivatkozások, csaknem kétszer olyan gyakoriak, mint a máshonnan vett idézetek. A második szövegcsoporthoz az egyházatyák és az egyháztanító doktorok írásai, ezen belül leggyakrabban *Szent Ágostin* és *Szent Ambruszt* idézi. A harmadik forrást a pogány szerzők munkái jelentik. Prédikációs kötetéhez írt előszavában Pázmány szükségesnek érezte, hogy az antik írók munkáira való hivatkozásait indokolja olvasói számára. (Pázmány, 2000, 19–23.) Az ott leírtakon kívül meghatározó szempont lehetett az is, hogy a prédikátornak figyelembe kellett vennie hallgatóságának (olvasóinak) műveltségét és lelki igényét is. Az ókori szerzőktől vett idézetek, példák kielégítették a humanista műveltségű hallgatóság igényeit, de a régi spártaiakról, Nagy Sándorról, a rómaiakról szóló törté-

netek az egyszerű hívők számára is érdekessé tették a beszédet. A tételek kifejtése a lelki haszon két fajtájára mutat példát. A confirmatio első és harmadik részének célja, hogy a prédikációt hallgató ifjúság számára megmutassa a szülők tiszteletének fontosságát, a második résznek azonban, mely a „gonosz fiak” büntetését részletezi, a rossztól való elrettentés a célja.

A résztémák kifejtésekor Pázmány elsőként a szülők tiszteletére vonatkozó szentírási parancsot ismerteti, majd az isteni törvény jogosságát – pogány szerzőkre hivatkozva – az idevonatkozó természeti törvény megfogalmazásával támasztja alá. Ezt követően a Szentírásból és antik írók műveiből vett példákkal mutatja be, hogy Isten mivel jutalmazza a szüleiknek engedelmes gyermekeket, illetve mivel bünteti az engedetleneket. A prédikáció kapcsán érdemes megfigyelni a példák kifejtésének néhány sajátos módszerét. Pázmány egyik szerkesztési módszere, hogy pogány írók munkáiból idézett példázatok elmesélését szövi át bibliai szentenciákkal. Ennek az eljárásnak köszönhetően az antik történetek a szentírási szövegekkel olyan intertextuális viszonyba kerülnek, melynek köszönhetően a pogány példázatok a keresztyén tanítás egyetemességének a bizonyítékaivá válnak. A confirmatio harmadik része a legrövidebb, ebben azt fejti ki Pázmány, hogy az ifjaknak a szüleiken kívül kiket kell még atyjukként tisztelni. Eszerint azonos tiszteletet és engedelmisséget kell tanúsítani a lelkipásztorok és tanítók, a fejedelmek és a világi előljárók, valamint az idős emberek iránt.

A prédikáció szerkezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Pázmány eltér a Granatensis-féle szövegalkotási sémától abban, hogy beszédéből hiányzik a confutatio, azaz az ellenérvek cáfolata. Ez minden bizonnyal a téma jellegéből fakad, hisz sem a Szentírásban, sem a pogány, sem a keresztyén szerzőknél nem találhatunk olyan gondolatokat, melyek a szülők tiszteletének fontossága ellen szólnának. Az utolsó szerkezeti egység a befejezés, a conclusio, mely röviden, tömören összefoglalja a beszéd mondanivalójának lénye-

gét, s így részben tükrözi a confirmatio szerkezetét is.

Pázmány mondatalkotására ugyanaz a pontosság és világosság jellemző, mint ami a beszédek nagyobb struktúráinak szerkesztését jellemzi, emellett azonban a szakirodalom kiemeli a mondatszerkesztés révén kialakuló nyelvi dinamizmust, zeneiséget is. (Bitskey, 1979, 146. és Balázs, 2001, 337.) Ez a barokkos dinamizmus részben a legtöbbször öt-hét (gyakran több) tagmondatból álló összetett mondatok sorát megtörő rövid (egyszerű bővített vagy két tagmondatból álló összetett) mondatoknak köszönhető. A nyelvi dinamizmus és a zeneiség másik forrása az azonos típusú tagmondatok vagy mondatrészek halmozása. A következő kilenc tagmondatból álló pázmányi körmondatban öt alárendelt mellékmondat után következik a főmondat, s három tagmondatban is található mondatrészhalmaz: „Mert ha esztendőnként felment a templomba, ha az Isten szolgálatjáért Szent Anyjátul örömet elmaradott a templomban, ha a jámbor tudós doktorokkal nyájaskodott, ha aki mindene- ket taníthatott, tudakozott és kérdezkedett a vénektől, ha az ő anyjának engedelmissége és birtoka alatt nevedett, ezeket avégre cselekedte, hogy az ifjakat tanítaná, mint kell magokat viselniök Istenhez, külső emberekhez, édes szüléjekhez.” Jó példával szolgál ez a mondat a Bitskey István által „barokk concettonak” nevezett (Bitskey, 1979, 146.) mondatzárásra is, amikor a hátravetett főmondat tartalmazza a mondanivaló lényegét, az erkölcsi tanulságot. A szöveg- és mondatyszerkesztés nyelvi lehetőségeinek kiaknázása, mely Pázmányt a magyar próza mestérévé tette, a prédikáció kommunikációs kontextusa mellett a mondanivaló megértése és bevésése szempontjából is fontos szerepet játszik. (Balázs, 2001, 338.) Hasonló megfigyelést tehetünk a szöveg stílusának kifejezőerejét erősítő szó- és mondataalakzatok elemzésekor is.

*

Ha ezek után visszatérünk a katolikus irodalom hagyományának problémájához, feltehetjük a kérdést, hogy mit örökölt a későbbi korok katolikus írója, költő-

je Pázmánytól. Prohászka Ottokár, akinek főpapi élethelyzete több szempontból hasonlóságot mutat 17. századi elődjével, műveinek szecessziós alapkarakterű stílusán keresztül is rokon a születőben lévő korai barokk stíluseszmeny szerint alkotó Pázmánnyal. (P. Dombi, 2002, 44–64.) A 20. század első évtizedeiben induló papköltők műveit vizsgálva azonban úgy tűnhet föl, hogy inkább csak olyan retorikus fogások hagyományozódtak át ebbe a lírába, melyek legtöbbször azok esztétikai értékét teszik kérdésessé. A két világháború között példátlan hazai és nemzetközi népszerűsége szert tevő, mára jórészt elfelejtett papköltő, Mécs László „Vád- és védőbeszéd” című versének a költői szerepértelmezést meghatározó nyitó sorában szinte szó szerint idézi Pázmány prédikációkötetének előszavát:

Én, Mécs, Isten szavának trombitája
s mint költő, élő lelkiismeret:
szétkürtölöm most minden égi tájra,
hogy vannak züllött ifjú emberek,
kikből nem lesz se szent, se honfi!
S e fiúkért valaki felelős!

Másrészt mindezekkel együtt is a magyar irodalomban tovább él egy olyan keresztény hagyomány – még ha időnként a keresztény vagy katolikus jelzők csak törlésjel alatt válnak is olvashatóvá –, melynek egyik kezdőpontja éppen Pázmány prózája, jövőbeni újraértelmezhetősége pedig csak részben a jövő kiszámíthatatlan szellemi horizontváltásainak függvénye.

Irodalom

- Ács Pál (1999): Katolikus irodalom és kultúra a reformáció századában. *Vigilia*, 5. 360–374.
Balázs Géza (2001): Pázmány Péter nyelve és stílusa mint új diszkurzustípus In: Hargittay Emil (szerk.): *Pázmány Péter és kora*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba. 333–341. (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok)
Bitskey István, (1979): *Humanista erudíció és barokk világkép*. Pázmány Péter prédikációi. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Bitskey István (1999): *Vallás, közösség, régi magyar irodalom* In: B. I., *Virtus és religio. Tanulmányok a régi magyar irodalmi műveltségről*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 15–32.

Bitskey István (1999b): Retorika és etika Pázmány Péter prédikációiban. In: *Virtus és religio*, i.m. 172–184.

Esterházy Péter (1996): *Arra gondoltam, hogy az le*. ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Anonymus, Budapest.

Esterházy Péter (2002): *Javított kiadás*. Magvető Kiadó, Budapest.

Illyés Gyula (1933): Katolikus költészet. *Nyugat*, 7, 422–431.

Kecskeméti Gábor (1998): *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszédek a 17. században*. Universitas Kiadó, Budapest.

Kosztolányi Dezső (1920): A magyar próza atyja. *Nyugat*, 19–20. 911–917.

Pázmány Péter válogatott prédikációi. (2000) s. a. r. Hargittay Emil, Balassi Kiadó, Budapest.

P. Dombi Erzsébet (2002): Szecessziós stílus és barokk eszmény Prohászka írásművészetében. In: Szabó Zoltán (szerk.): *Arany-alapra arannyal. Tanulmányok a magyar irodalmi szecesszió stílusáról*. Tinta

Könyvkiadó, Budapest. 44–64.

Pomogáts Béla, (1995): Katolikus irodalom. *Vigilia*, 10. 771.

Prohászka Ottokár (1928–1929): A keresztény ébredés nehézségei Magyarországon. In: Schütz Antal (szerk.): *P. O. Összegyűjtött művei*. Budapest. X. kötet, 64–74.

Rónay György (1970): Katolikus irodalom – katolikus filozófiák. In: R. Gy.: *Szentelek, írók, irányok*. Szent István Társulat, Budapest. 163–185.

Rónay László (2004): Katolikus líra a két világháború között. In: R. L.: *Lélek és szó: Esszék, tanulmányok*, Argumentum Kiadó, Budapest. 273–301.

Sík Sándor (1989): A magyar költők isten-élménye. In: Rónay László (vál.): *Kereszténység és irodalom. Válogatott írások*. Vigilia Kiadó. Budapest 257–339.

Szénási Zoltán

Eötvös Loránd Tudományegyetem,

BTK

Szenci Molnár Albert zsoltárai és a protestáns irodalom

A fordítóként és költőként is kiváló Szenci Molnár Albert új, magyar nyelvű strófaszerkezeteket teremtett, változatos versformákat, az eredetihez tökéletesen hű, a mai műfordítói követelményeknek is megfelelő, kottákkal ellátott versgyűjteményt hozott létre. Nem véletlen, hogy zsoltárfordításait háromszáz év múltán is éneklük.

Abban a katolikus Európában, amelyben Luther Márton 1517. október 31-én (a reformáció napja) Wittenbergben megfogalmazta a pápai udvar búcsúcédulák árusítása elleni téziseit – azaz a jó keresztény (protestáns szóhasználatlaltal keresztyén) hívó megigazuláshoz vezető útjának feltételeit (hitről, bűnbánatról, megigazulásról stb.) –, az egyház tekintélyes része elvilágiasodott, méltatlanul élt hivatalával. Sokakban felerősödött a hitélet bensőségeségének vágya, s mivel ebben az útkeresésben éppen lelki vezetőiktől maradtak elhagyatva, Luther Mártonnak a hitélet megtisztításáért protestáló tézisei nyitott szíveket találtak. „Az egyház ügye, a történelemben talán utoljára, mindenki közös ügyévé vált.” (Péter, 1985, 13.)

A megújulási folyamatot megindító Luther Márton (Martin Luther, 1483–1546)

szerint az embert nem a jócselekedetek, a törvények betartása üdvözíti, hanem egyedül az Istenbe vetett hite. S mivel a bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg, az embereknek nincs közvetítőkre szükségük. Luther elvetette a pápa egyházfői hatalmát, s egyedüli igazodási pontként a Bibliát fogadta el. Az egyházi szertartásokat egyszerűsítette, s a latin nyelv helyett a nemzeti nyelv használatát szorgalmazta. Követői az evangélikusok, akik az ágostai (augsburgi) hitvallást vallják.

A mozgalom áterjedt Svájcba, s itt Ulrich Zwingli (1484–1531) zürichi lelkész tovább reformálta az egyházszervezeti vezetéket, tanításában több helyen is eltérve Lutherétől. Leglényegesebb az a teológiai gondolata, hogy az Úrvacsorában nincs jelen Krisztus, csak emlékeztet rá. A templomokból minden díszítő elemet eltávolított.